

Saxa (Yakut) Avcılık Ritüellerinin Kut İnancı Bağlamında Değerlendirilmesi

An Evaluation of Sakha (Yakut) Hunting Rituals within the Context of the Kut Belief

Alper KESER*

Öz

Yürütülen araştırmanın temel amacı, çoğunlukla *Bayanay/Ehekeen* kültür merkezinde ele alınan Saxa (Yakut) Türklerinin avcılık ritüellerini, kut inancı bağlamında değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, literatür taraması yolu ile ulaşılan verilerden hareketle kut kavramı açıklanmış, insan kutunun üç ögesi; *iye* kut, *buor* kut, *salgın* kut ile *sür* hakkında bilgi verilmiştir. Ardından defin merasimlerinde icra edilen uygulamalar mercek altına alınarak kutun ölüm sonrası akıbeti sorgulanmıştır. Son olarak ise *Bayanay/Ehekeen* kültürü üzerine kısaca durularak; ayı, geyik, tilki, vaşak, samur, kutup porsuğu, ermin gibi yaban hayvanlarına yönelik avcılık ile ilgili inanç ve uygulamaların, defin merasimlerinde yer alan inanç ve uygulamalar ile benzer işlevlere sahip olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma yapısal-işlevselci teori merkezinde yürütülmüştür. Araştırmanın ana malzemesini günümüzde daha az gözlemlenen ritüeller oluşturduğu için erken dönem araştırmacıların kaydetmiş olduğu bilgiler birincil veri kaynağı olarak kullanılmıştır. İnceleme sonucunda defin merasimlerinde yer alan inanç ve uygulamalar ile, avcılık ile ilgili inanç ve uygulamaların aynı işlevlere sahip olduğu tespit edilmiştir: Kut, canlı varoluşunun kaynağıdır. Esas kut ögesini teşkil eden *iye* kut, evrenin üst katmanından teşekküllüdür. Ölüm sonrası buraya geri döner ve daha sonra yeniden bedenlenir ya da yeryüzünde kalarak *üör* adı verilen kötücül bir ruha dönüşür. Ana avcılık yasakları da buna uygun olarak avlanan hayvanların kutlarının göğe ulaşmasını hedefler. Araştırmacılar, daha arkaik olan ölen ve yeniden doğan hayvan inancının *Bayanay/Ehekeen* kültürü içerisine yerleştiğini belirtmekle birlikte, avcılık ritüellerini kut inancından bağımsız olarak ele almışlardır. Yeniden doğuş, kut inancının sadece bir yönüdür; Saxa Türklerinin avcılık ritüelleri, yeniden doğuş kadar kut inancının diğer yönü olan *üör* korkusunu da içermektedir.

Anahtar sözcükler: Ölüm, Defin Merasimi, Arañas, Bayanay/Ehekeen Kültü

*Dr., Bağımsız
Araştırmacı,
alperkeser09@gmail
.com, ORCID: 0000-
0002-5467-0777

Geliş Tarihi: 10.11.2025
Kabul Tarihi: 25.12. 2025
Yayın Tarihi: 30.12.2025

Araştırma Makalesi

Cite as/ Atıf: Keser, Alper (2025). Saxa (Yakut) avcılık ritüellerinin kut inancı bağlamında değerlendirilmesi. *Culture Academy Dergisi*, 5(2), 155-175.

Bu çalışma, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı şartları ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. (This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.)

Abstract

The primary objective of this research is to evaluate the hunting rituals of the Sakha (Yakut) people, typically interpreted within the framework of the *Bayanay/Ehekeen* cult, through the lens of the kut belief. To this end, the concept of kut was initially defined based on findings from the literature review. This was followed by an explanation of the three constituent elements of the human kut: *ıye* kut, *buor* kut, and *salgın* kut, along with *sür*. Subsequently, the fate of the kut, was investigated through an examination of the practices carried out during burial rites. Finally, the *Bayanay/Ehekeen* cult was briefly addressed. The study examined whether the beliefs and practices associated with hunting wild animals, such as bears, deer, foxes, lynxes, sables, wolverines, and ermines, had functions similar to those found in burial rites. The research was conducted utilizing the structural-functional theory as its central framework. Since the main material of the study consists of rituals that are less frequently observed today, data recorded by early researchers were employed as the primary source. The examination revealed that the beliefs and practices enacted during burial rites and those related to hunting share identical functions: Kut is the source of all living existence, and the *ıye* kut, which constitutes the core kut element, originates from the Upper World. Following death, it returns there and later undergoes reincarnation, or, remaining on earth, it transforms into a malevolent spirit known as *üör*. In accordance with this belief, the main hunting taboos also aim to ensure that the kut of the hunted animals reaches the sky. Researchers, while noting that the more archaic belief in the death and rebirth of animals became established within the *Bayanay/Ehekeen* cult, have largely treated the hunting rituals independently of the kut belief. However, reincarnation is only one aspect of the kut belief. The hunting rituals of the Sakha (Yakut) people also encompass the fear of *üör*, the other facet of the kut belief, as much as they encompass reincarnation.

Keywords: Death, Funeral Rites, Arangas, Bayanay/Ehekeen Cult

Received: 10.11.2025
Accepted: 25.12.2025
Available Online: 30.12.2025

Research Article

Giriş

Kut, Saxa (Yakut) inanç sisteminin temelini oluşturan bir kavramdır. Bu kavram, *Saxa Dilinin Açıklamalı Büyük Sözlüğü*'nde: "Kişinin manevi alanı, akıl ve düşüncesinin, güç ve kuvvetinin, yaşam iradesinin, sağlam, ayrılmaz bütünlüğü" şeklinde tanımlanır (Sleptsov, 2007: 552). Tanımdan anlaşılacağı üzere kut, insanı canlı kılan; zihinsel, fiziksel ve ruhsal bakımdan sağlıklı olmasını sağlayan nüvedir. Bununla birlikte kut sadece insana özgü değildir. Tıpkı insanlar gibi hayvanlarda da kut varlığına inanılır. Ancak Saxa Türklerinin inanç sistemi üzerine çalışan araştırmacılar

hayvanlardaki kut varlığı hakkında birbirinden farklı bilgiler kaydetmişlerdir. Eduard K. Pekarskiy tarafından hazırlanan *Yakut Dili Sözlüğü*'ne göre bitkiler hariç bütün canlı mahlukatta kut vardır (1959: 1261). Vasiliy F. Troşçanskiy'in verdiği bilgiye göre kut yalnızca karada yaşayan hayvanlarda bulunur; balıklarda yoktur (1902: 74). Nikolay A. Alekseyev'in, Vsevolod M. İonov'un saha notlarından aktardığına göre kuşlarda, yaban hayvanlarında ve besi hayvanlarında kut bulunur; balıklarda, sürüngenlerde ve böceklerde yoktur (1975: 123). Vatslav L. Seroşevski'ın verdiği bilgiye göre ise kut sadece atlarda ve sığırlarda vardır (1896: 667). Araştırmacıların vermiş olduğu bilgiler bütüncül olarak değerlendirildiğinde, kut sahibi olmadığı düşünölen hayvanların, Saxa Türklerinin tasavvuruna göre üç katmandan müteşekkil evrenin (*Üöhe* Doydu "Üst Dünya"/Gök, *Orto Doydu* "Orta Dünya"/Yeryüzü, *Allaraa Doydu* "Alt Dünya"/Yeraltı) alt katmanına yakın olduğu görölmektedir.

Saxa Türkleri insan kutunun üç ögeden oluştuğuna inanmaktadır. Bu üç öge, *ıye* "ana" kut, *salgın* "hava" kut ve *buor* "toprak" kut olarak adlandırılır. En önemli kut ögesi *ıye* kuttur. Kalıtım *ıye* kut aracılığıyla aktarılır. Kişinin zihinsel özellikleri *salgın* kut, fiziksel özellikleri *buor* kut ile temsil edilir (Romanova vd., 1992: 67). Kutun yaratıcısı baş tanrı *Ürüñ Ayı Toyon*'dur. *Aynıht* ilahesi tarafından *Ürüñ Ayı Toyon*'dan talep edilen kut, *İeyiexsit* ilahesi tarafından erkeğin tacına yerleştirilir. Cinsel birliktelik sonrasında kut erkekten kadına geçer (Pekarskiy, 1959: 892-893). Bunun yanı sıra Saxa Türkleri çocuk sahibi olabilmek için *tañara* "koruyucu ıye" olarak adlandırılan totem ilahlarına da yönelmişlerdir (İonov, 1913: 7-8). Kut, hangi kutsal varlık tarafından verilirse doğacak çocuğun zihinsel ve fiziksel özelliklerinin ona göre şekilleneceği düşünölmüştür. Örneğin, kutu köpek *Aynıht*'ı *Noruluya*'dan alınan çocukların, yüz kemiklerinin asimetrik geliştiği, köpeklere ait davranışları kendilerine huy edindikleri belirtilmiştir (Kulakovski, 1979: 24-25).

Araştırmacılar kut öğelerinin insan vücudundaki yeri ve görünümü hakkında da bilgiler kaydetmişlerdir. *Bölüü* "Vilyuysk" Saxalarının görüşüne göre *mağan* "beyaz" kut ismiyle de anılan *ıye* kut insanın kalbinde bulunur, boynuzlu beyaz bir bit olarak tasavvur edilir. *Salgın* kut görünmezdir. *Buor* kut sadece kahverengi rengiyle *ıye* kuttan farklıdır, bulunduğu yer kulaktır (Popov, 1949: 303). Kut öğeleri kimi zaman bulundukları yerden ayrılarak vücut dışına çıkar. En önemli kut ögesi *ıye* kut, bulunduğu yerden hiç ayrılmaz, ancak *salgın* kut ve *buor* kut, *abaahı*

isimli *Allaraa Doydu* varlıklarının eline düşmesi halinde vücudu terk eder. *Salgın* kut uyku sırasında dolaşır. *Buor* kut kişinin etrafında gezer, vücuttan çok uzaklaşmaz (Kornilov, 1908: 82). Kut öğelerinin çalınması kişinin hastalanmasına veya ölmesine yol açar. Eğer *salgın* kut kaçırılırsa kişi hastalanır, *ie* kut ve *buor* kut kaçırılırsa kişi ölür (Alekseyev, 1975: 121). Kam merkezli inanç sisteminde de kut öğelerinin durumu ile insanın sağlık durumu arasındaki ilişki gözlemlenmektedir. Kam olmak için tayin edilmiş kişilerin üç kut ögesi de özel bir eğitime alınmak üzere kaçırılır. Kaçırılan *ie* kut hastalık suyunun kıyısına götürülür, bir vahşi hayvan suretini alarak ebediyen orada kalır. Tamamen bağımsız bir yaşama sahip olmasına kamın kaderi *ie* hayvanına bağlıdır. Kamların *ie* hayvanları kendi aralarında dövüşebilir, *ie* hayvanın ölmesi halinde kam da ölür. *Salgın* kut kamın hizmet için çağırıldığı yere bağlı olarak uzun bir enkarnasyon sürecinden geçer, daha sonra ona geri verilir. *Buor* kut balık suretine alarak, hastalık suyundaki kendisi için özel olarak inşa edilmiş bendin içerisine atılır. Burada yüzen *buor* kut sürekli bendi aşmaya çabalar, bunu başarırsa kam ölür (Popov, 1947: 283-284).

Saxa inanç sisteminde kut kavramına ek olarak *sür* adı verilen bir kavramdan daha bahsedilmektedir. *Sür*, çoğunlukla kut kavramıyla birlikte kullanılır, enerji ve iradenin timsalidir (Kulakovskiy, 1979: 61). Yaratıcısı kara kamların hamisi *Uluu Toyon*'dur. O, kutun aksine *Allaraa Doydu* varlıkları tarafından ele geçirilemez (Troşçanskiy, 1902: 76). Depresif durumdaki kişiler için *süre tostubut* "enerji ve iradesi kırılmış" denir (Nelunov, 2002: 146). Kimi kamların kişinin uzaklaşmış *ie* kutunu, terk etmiş *salgın* kutunu, ufalanmış *buor* kutunu bulup, tek bir cisim haline getirerek kadının içerisine *sür kut* aşıladıkları söylenir (Pekarskiy, 1959: 1261-1262). Bu bakımdan *sür kut*, *ie* kut, *salgın* kut ve *buor* kutu bir arada tutan güçtür. İnsanın duyular aracılığıyla algıladığı *Orto Doydu*'daki sağlığı ancak kut öğelerinin sağlam, ayrılmaz bütünlüğü ile mümkündür.

Kut kavramı hakkındaki bu genel bilgilerin ardından aşağıda iki husus ele alınmıştır. İlk olarak Saxa Türklerinin defin merasimleri incelenerek esas kut ögesini teşkil eden *ie* kutun ölüm sonrası akıbeti sorgulanmıştır. İkinci olarak ise Saxa Türklerinin avcılıkla ilgili inanç ve uygulamaları incelenerek defin merasimlerinde icra edilen uygulamalar ile benzer işlevlere sahip olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma yapısal-işlevselci teori merkezinde yürütülmüştür. Araştırmanın ana malzemesini günümüzde daha az gözlemlenen ritüeller oluşturduğu için erken dönem

araştırmacıların derlediği bilgiler birincil veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

1. Kutun Yolculuğu: Ölüm ve Doğum

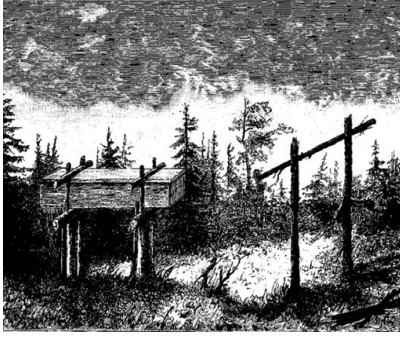
Ölüm, Saxa Türkçesinde *tuna bıhınna* “nefesi koptu” olarak ifade edilir (Nelunov, 2002: 241). Ölüm vuku bulduğunda kutun üç ögesi ve *sür* birbirinden ayrılarak farklı yerlere dağılır. *Sür*, yaratıcı *Uluu Toyon*’a geri döner (Troşçanskiy, 1902: 76). *İye* kut *Üöhee Doydu*’ya yükselir. *Salgın* kut havaya dağılır. *Buor* kut toprağa karışır (Fedorov, 2011: 19). Ölümle birlikte kişinin her ne kadar *Orto Doydu*’daki yaşamı sonlansa da *İye* kut kuş suretini alarak *Üöhee Doydu*’da varlığını sürdürür. Vasiliy L. Priklonskiy tarafından kaydedilen efsanede, ilk *ıhıax* “saçı” bayramını yöneten Saxa Türklerinin atası Elley Bootur’un büyük oğlu kam Labañxa, topluluğa şu sözlerle hitap etmiştir: “İnsan yüce tanrılar (Aynu-Tañara) tarafından yaratıldı; amacı yeryüzünü süslemek ve doldurmak, yaşamı boyunca dünya nimetlerinin tadını çıkarmaktır; bedenimiz zayıftır, ölmelidir, ancak ruh (kut) göklerdeki ebedi yeşillikler içinde tarla kuşu suretinde var olacaktır” (1890: 29). Saxa Türklerindeki ahiret inancının izleri ölüm sonrası icra edilen ritüellerde gözlemlenir. Saxa Yeri’nde merhumu toprağa gömme kararname ile hayata geçen bir uygulamadır ve daha sonraki döneme aittir (Hudyakov, 1969: 297). Efsanelere göre kamlar ve büyük bahadırlar *arañas* adı verilen toprak üstü mezarlara defnedilmiştir (Duranlı, 2018b: 209). Bu uygulama merhumun ruhunun göğe ulaşmasını sağlamak için yapılır. Kökeni hakkında şöyle bir rivayet mevcuttur:

Bir zamanlar eşi ve çocuklarıyla birlikte bir *udağan* ‘kadın kam’ yaşarmış. Ölüm zamanı yaklaşmış; ölmeden önce ailesiyle vedalaşmış, ağlamış, sızlamış ve atının tam teçhizat eyerlemelerini istemiş. Tam ata binmek üzereyken ruhu çıkmış ve gökyüzüne uçmuş, vücudu yere düşmüş. O zamandan beri insanları ağaçların üzerine defnederler, aynı zamanda binek atlarını da öldürürler (Hudyakov, 1969: 112).

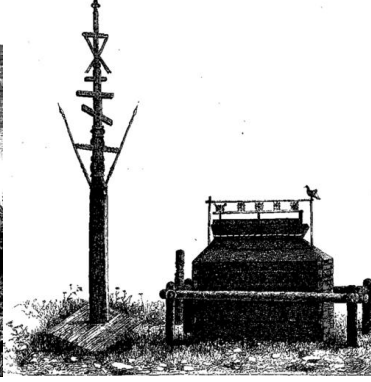
Toprağa gömme şeklinde uygulanan defin merasimlerinde ise merhumun ruhunu göğe ulaştırmak için höyükler tercih edilmiştir (Priklonskiy, 1891b: 64).

Merhum gerek toprak üstü mezara gerekse de toprağa defnedilsin Saxa defin merasimlerinin karakteristik özelliği hayvan kurbanıdır. Seroşevski’ın belirttiği üzere Saxa insanının ölümünden önce umursadığı tek şey ölümünden sonra kendisi için kurban edilecek hayvan olmuştur.

Çünkü merhum öteki dünyaya onunla yolculuk edecektir. Merhumun maddi durumu elverişli ise biniciliğe uygun, terbiyeli, sağlıklı ve özellikle de semiz atlar seçilmiştir. Bu amaç için sığır kurban edilirse merhum arkasından onu sopayla kovalamak veya boynuzlarına bağladı iple önünden çekiştirmek zorunda kalacaktır (1896: 616). Eğer merhum fakirse, defin merasiminde onun için ne bir at ne de sığır kurban edilmemişse, kut *Üöhee Doydu*'ya yolculuğunu yaya olarak gerçekleştirme durumundadır (Popov, 1949: 319).

Görsel 1: Toprak üstü mezar
(Maak, 1887: 104)

Görsel 2: Toprak altı mezar
(Maak, 1887: 100)

Ölüm sonrası kurban edilen hayvana Saxa Türkçesinde *xoolcuga* adı verilir (Sleptsov, 2016: 587). *Xoolcuga* eski tarihlerde atların, defin sırasında öldürülüp, eyer ve süsleriyle birlikte sahibinin yanına gömülmesi şeklinde uygulanmıştır (Middendorf, 1878: 828). Soylu kişilerin defin merasimlerinde atla birlikte *ıñırcıt* “eyerci” adı verilen genç çevik kişiler de merhumun yanına gömülmüştür. Bu kişiler ya kurayla ya da merhum sağken sevdiği kişiler arasından zorla seçilmiştir. Defin merasimlerinde kam da hazır bulunmuş; ikinci bir at daha kurban ederek, derisini başı ve toynaklarıyla birlikte kazığa asmıştır. Canlı at gömme uygulaması terk edilince yalnızca bir at kurban edilmiştir (Popov, 1949: 308). İonov’un belirttiğine göre canlı at gömme uygulamasının terk edilmesinin sebebi at sürülerinin zaman içerisinde azalmasıdır (1918: 163). *Xoolcuga* geleneği ekonomik şartlara bağlı olarak değişime uğrasa da temel mahiyetini korumuştur. At kurban edilmeden önce eyerlenmiş, *Üöhee Doydu*'ya yapacağı yolculuğa hazırlanması için bir süre binilmiştir. Karkası parçalara ayrılırken *Üöhee Doydu*'da aksamaması için kemiklerinin kırılmamasına ve tendonlarının koparılmasına özen gösterilmiştir (Popov, 1949: 306). Eti ise aynı gün içerisinde tüketilmiştir. Aksi halde merhumun bu atı uzun

yolculuklarda kullanamayacağı düşünülmüştür (İonov, 1918: 163). Canlı insan gömme uygulaması da zaman içinde değişerek yeni bir görünüm kazanmıştır. Merhumun sağken hizmetkârlığını yapmış bir kişi bulunarak ölü evinde onur konuğu olarak ağırlandı, bu kişi arkasına bağlanan kızakla merhumu defin yerine taşıyan atı sürmüş, merasimin ardından da çeşitli hediyelerle yolcu edilmiştir (Troşçanskiy, 1902: 3).

Saxa Türkleri kutun *Üöhe* *Doydu*'ya gideceğine inanmakla beraber yeryüzünde kalma ihtimalinden de büyük korku duymuşlardır. Merhumun *Orto Doydu* ile bağının sonlandığını göstermek için yay, ok, bıçak vb. özel eşyalar kırılarak mezara yerleştirilmiştir (Lindenau, 1983: 41). Kutlarının yeryüzünde kalacağı düşünülen kişiler genellikle doğal olmayan bir nedenle vefat etmiş talihsiz kişilerdir. Bu kişilerin kutlarının *üör* adı verilen kötücül bir ruha dönüşeceğine inanılmıştır (Duranlı, 2008: 15-16). İnanışa göre kişinin vefatının ardından üçüncü gün *Allaraa Doydu* varlıkları merhumun *ıye* kutunu alarak hayattayken ayak bastığı yerleri dolaştırırlar. Onlar kutu dolaştırırken merhuma kesmiş olduğu tırnaklarını aratırlar; eğer merhum tırnaklarını bulamazsa kendisine korkunç azap çektirirler. Bu sebeple, kesilen tırnaklar ölümden sonra hızlıca bulunabilmesi için elbise kollarına konularak katlanır... Kırkıncı günün arifesinde ise merhuma: “Tekrar yeryüzüne dönmek mi istersin yoksa bu halde kalmaya razı mısın?” diye sorarlar. Kötü bir kişinin *ıye* kutu yeryüzüne dönmek ister. O zaman onlar merhumun derisini yüzerek yüzüne maske gibi giydirebilirler. Böylece *ıye* kut *üör* haline gelerek yaşayanlara musallat olur (Popov, 1949: 309-311).

Merhumun vakitsiz ölmesi veya bir sebepten ötürü *Orto Doydu*'dan kopamamasına bağlı olarak *üör* olmasının yanı sıra defin merasimi esnasında yapılan ufak bir hata da buna yol açabilir. Rivayete göre *Üöhe Caañı*'da “Verhoyanskiy” bir demirci vefat ettiğinde vücudu beş kulaç uzunluğundaki kemerle sarılarak, tabut içerisine yerleştirilmiş ve defin yerine bu şekilde taşınmıştır. Tabut mezara indirileceği sırada kemerin çözülmesi gerekirken bu işlem unutulmuş, bunun sonucunda demircinin kutu *üör* haline gelerek, eşinin, oğlunun ve kardeşinin kutunu kendi yanında götürmüştür (Hudyakov, 1969: 298). *Üör* haline geleceği düşünülen kişilerin kutlarını teskin etmek için Saxa Türkleri *kut süüdüyüüte* “kutu uğurlama” isimli özel bir ritüel icra etmişlerdir. Defin merasiminin hemen ardından başlanan ritüelde kam, ölümler ile canlılar dünyası arasında bulunan üç bariyerin ikincisinde merhumun kutuna ulaşarak neden ve nasıl öldüğünü, tekrar doğmak isteyip istemediğini, ardında bıraktığı bir şeyin

olup olmadığını sormuştur. Merhum tekrar doğmak istemezse ebediyen ölümler dünyasına uğurlanmış ve gözünün arkada kalmaması için son arzusu muhakkak yerine getirilmiştir (Bravina, 2013: 16-17). Bu ritüel *üör* korkusunun yanı sıra reenkarnasyon inancını da göstermesi bakımından önemlidir.

Saxa Türkleri arasında kutun tekrar bedenlendiğine dair inanç yakın zamanda kaydedilmiş verilerde de geçmektedir. Çocukların önceki hayatını rüyasında gördüğü ve üç yaşına kadar önceki hayatı hakkında konuştuğu anlatılır (Keser, 2024: 168). İnsanın esas kutu olan *iye* kutun kuş suretinde *Üöhee Doydu*'da varlığına sürdürmesine benzer şekilde doğumla ilgili inanç ve uygulamalarda da kut ve kuş ilişkisine rastlanmaktadır. *Tanxa* adı verilen kehanet günlerinde (Noel ile Epifani arası) bir yol ağzında, buz deliğinde veya at bağlama direğinin önünde durularak kulak kabartılmış, burada küçük bir kuşun kanat sesinin duyulması çocuk sahibi olunacağına yorulmuştur (Maak, 1887: 115). Çocuksuzluk durumunda icra edilen *sitii bıhar* "ip kesme" ritüelinde de doğacak çocuğun kutu kuş tasviri ile temsil edilmiştir. Priklonskiy'in aktardığına göre bu ritüel için balağan adı verilen kışlık kütük ev içine farklı yönlerle doğru kıl ip gerilmiş, bir ucuna huş ağacı kabuğundan güneş, ay ve küçük bir kuş tasviri asılmıştır. Kam, çocuk sahibi olmak isteyen kadın en güzel elbiselerini giyip yatağına oturduğunda, ipin diğer ucunu kadının karnına dolayarak *Allaraa Doydu* varlıklarına çocuğun ölümüne sebep olmamaları için, *Üöhee Doydu* varlıklarına çocuğun kutunu göndermeleri için yakarmış ve hemen ardından kadının karnına sarılan ip ile kuş tasvirinin bulunduğu ipi kesmiştir. İpe asılan güneş ve ay tasviri birçok yaşamı, kuş doğacak çocuğun kutunu, kadının karnına sarılan ip ise kötü varlıkların hilelerini temsil etmektedir. Kam, kuş tasvirini güneş ve ayın bulunduğu ipten kopartarak çok sayıdaki yaşam arasından çocuğun kutunu ayırmıştır. Ritüel bittiğinde koparılan kuş tasviri tavşan derisine sarılarak önceden hazırlanmış bir yuvaya yerleştirilmiştir. Doğumun ardından çocuk sağlıklıysa kuşun yuvasında hareketsiz kalacağına, kuş yan yatarsa çocuğun hastalanacağına, kuş sırt üstü gelirse çocuğun öleceğine inanılmıştır (1891a: 65).

Aktarılan ritüelde Priklonskiy, güneş ve ay tasvirlerinin birçok yaşamı temsil ettiğini belirtmiş olsa da kutların bir arada bulunduğu bu yer *Üöhee Doydu*'nun zirve katıdır. *Oloñxo* isimli kahramanlık destanlarına göre *Ürüñ Ayı Toyon*'un oturduğu katta yan yana duran iki dağ vardır. Birinin üzerinden güneş, diğerinin üzerinden ay yükselmektedir (Ammosova,

2010: 76). Hastalık vakalarında beyaz kamların nihai hedefi kutu *Allaraa Doydu* varlıklarının elinden kurtararak *Üöhe Doydu*'nun zirve katına ulaştırmak olmuştur. Kam kutu götürdüğünde onu *Ürüñ Ayı Toyon*'un çocuklarının ve kutsal kuşların koruması altında kozmik ağacın üstüne bırakır. Burada küçük bir kuş şeklinde çırpınan kut, kötü varlıkların her türlü girişimine karşı tamamen güven altında olur (Vasilyev, 1909: 286).

Saxa Türklerinin hem doğum hem de ölümle ilgili inanç ve uygulamalarından hareketle esas kut ögesini oluşturan *ıye* kutun *Üöhe Doydu*'dan teşekkül ettiğini, ölüm sonrasında ya *Üöhe Doydu*'ya geri döndüğünü ya da *üör* olup yeryüzünde kaldığını söylemek mümkündür. Ölüm sonrası *ıye* kutun *üör* haline gelmesinin altında ise iki temel etken bulunur. Birincisi kişinin doğal olmayan bir şekilde vakitsiz ölmesidir. İkincisi defin merasiminin usulüne uygun olarak gerçekleştirilmemesi sebebiyle *ıye* kutun *Üöhe Doydu*'ya geri dönemeyip *Orto Doydu*'da kalmasıdır.

2. Saxa Türklerinin Avcılıkla İlgili İnanç ve Uygulamaları

Avcılık Saxa Türklerinde önemli bir geçim kaynağıdır. İvan A. Hudyakov'un ifade ettiği gibi Saxa Yeri'nin çetin koşullarında avcılık eğlence aracı değil, aksine ömür boyu süren ciddi bir uğraştır, bunun doğal bir sonucu olarak da bir dizi gelenek ortaya çıkmıştır (1969: 207). Saxa Türklerinin avcılıkla ilgili inanç ve uygulamalarının merkezinde *Bayanay/Ehekeen* kültü yer almaktadır (Duranlı, 2018a: 135). *Bayanay* veya *Ehekeen* ortak ismine sahip avcılıktan sorumlu *ıççı* "ıye" ailesi yaban hayvanlarının yaratıcısı ve koruyucusu kabul edilir (Popov, 1949: 268). Bu aile en az yedi olmak üzere çok sayıda kardeşten oluşmaktadır (İonov, 1916: 6). *Bayanay* ailesine hitap eden ozanlar, sözlerini süslemek için ailenin her bir üyesine aliterasyona göre bir av silahı, bölge ve hayvan vermiştir (Kulakovskiy, 1979: 35). Kürk bakımından çok zengin olan *Baay Barılaax* ailenin en önemli üyesidir (Ergis, 1974: 118). O; ayı, geyik gibi büyük hayvanların yaratıcısıdır (Popov, 1949: 268). Yaban hayvanlarının av iyelerinin koruması altında bulunmasına bağlı olarak Saxa Türkleri ava çıkmadan önce *Bayanay*'a yönelmişlerdir. Ritüeller beyaz kamlar aracılığıyla icra edilmiş, kara kamların davet edilmesi halinde *Bayanay*'ın avcının dileğini kesinlikle reddedeceği düşünülmüştür (Hudyakov, 1969: 209). Avcılık sırasında ve sonrasında ise av şansının kaçacağı korkusuyla çeşitli yasaklara riayet edilmiştir.

Görsel 3: Bayanay tasviri-1
(Pestryakov, 2015: 23)

Görsel 4: Bayanay tasviri-2
(Pestryakov, 2015: 22)

Avcılıkla ilgili yasaklar ilk bakışta avlanma başarısını sürdürebilmek için *Bayanay*'ın lütfunu kazanmak olarak görünse de İlya S. Gurviç'e göre bu yasaklarının altında "ölen ve yeniden doğan hayvan inancı" yatmaktadır. O nedenle "bütün ana yasaklar avlanan hayvanların sihirli bütünlüğünü korumak ve onları hakareten uzak tutmak" amacı taşır (1948: 77). Alekseyev de Gurviç'in görüşüne katılarak Saxa Türklerinin avcılıkla ilgili inanç ve uygulamaların sadece *Bayanay*'a yönelik olmadığını, daha arkaik bir inanç olan ölen ve yeniden doğan hayvan inancının *Bayanay/Ehekeen* kültü içerisine yerleştiğini belirtmiştir. (1975: 59). Mircea Eliade'nin belirttiği üzere kemikler canlılığın son kaynağını sembolize ettiği için ölen insanların ve hayvanların kemiklerinden hareketle yeniden doğacağı inancı tüm avcı toplumlarda yaygındır (1999: 189-190). Uno Harva (2015: 351), Éveline Lot-Falck (1953: 205-213), Jean P. Roux (1999: 126-137) gibi araştırmacılar Sibirya toplumlarındaki avcılık ritüellerinde kemiklere gösterilen hassasiyeti yeniden doğuş bağlamında değerlendirmişlerdir. Fakat yukarıda görüldüğü üzere yeniden doğuş Saxa Türklerinin inanç sistemi içinde kut inancına dahildir ve onun sadece bir yönünü oluşturur. Kutun ölüm sonrası varlığını sürdüreceğine dair kabul, yeniden doğuş kadar *üör* korkusunu da içerisinde barındırır. Dolayısıyla Gurviç tarafından ileri sürülen görüş doğru olmakla birlikte eksiktir. Avcılıkla ilgili ana yasakların altında yeniden doğuş kadar herhangi bir saygısızlık durumunda hayvan

kutlarının *üör* haline gelip intikam alacağı korkusu da bulunmaktadır. Kut inancının her iki yönü de Saxa Türklerinin ayı, geyik, tilki, vaşak, samur, kutup porsuğu, ermin gibi yaban hayvanlarına yönelik avcılık ritüellerinde gözlemlenebilir.

Ayı, diğer Sibiryalı toplumlarında olduğu gibi Saxa Türkleri tarafından da büyük saygı görmektedir. Saxa Türkleri arasındaki yaygın inanca göre bu vahşi hayvan köken itibarıyla insandır (Pekarskiy ve Popov, 1928: 18). Geçmişte insan olduğu inancına bağlı olarak ayının insan lisanını anladığı düşünülür. Ayı hakkında kötü konuşmak, böbürlenmek tehlikelidir. O ne kadar uzakta olursa olsun kendisi hakkındaki konuşmaları duyar, unutmaz ve affetmez (Seroşevskiy, 1896: 658). Kış uykusundayken bile rüyalar aracılığıyla kendisi hakkındaki konuşmaları öğrenir, daha sonra kabahatli kişiden intikam alır (Kulakovskiy, 1979, 54-55). Adı anıldığı takdirde kişinin karşısına çıkacağından korkulduğu için ona kendi adıyla hitap edilmez, *ehe* “büyükbaba” yerine *tiataağı* “taygadaki”, *oyuurdaağı* “ormandaki”, *xara sañiyax* “kara kürklü”, *tia toyono* “tayganın efendisi”, *kırcağas* “ihtiyar” gibi örtmece adlar kullanılır (Ergis, 1974: 147; Killi Yılmaz, 2017: 25-56). Ayıya ait varoluşsal özelliklerin Saxa Türklerinin muhayyilesinde efsaneleştirilmesi sebebiyle ayı avcılığında da ilk kural ad tabusunun ihlal edilmemesidir. Ayı öldürüleceğini fark ederse avcının evini basıp çocuğunu kaçırabilir (İonov, 1915: 52). Bir avcı, ormanda ayı inine rastlarsa, avcı kulübesine gelip haberi fısıltıyla verir: “Bugün bir çukura bastım, bu akşam üstünüzü başınızı güzelce temizleyin, yarın komşumuzu ziyaret edeceğiz” der. Bu: “Bugün bir ayı inine denk geldim, bu akşam silahınızı mühimmatınızı hazırlayın, yarın ava çıkacağız” anlamına gelir (KK-1). Ayı kışın ininde uyurken avlanacaksa ucuna çam reçinesi sürülmüş uzun bir sopayla dürtülerek uyandırılır (İonov, 1915: 54-55). Troşçanskiy’in naklettiği bilgiye göre bu eylem, ayının kutunun avcılara saldırmasını önlemek için gerçekleştirilir (1902: 55). Ayının öldükten sonra intikam alacağı korkusuyla avcılar, onu uyandırdıktan sonra aklını karıştırmaya ve öfkesini başka bir yere yönlendirmeye çalışır: “Efendi büyükbaba, kulaklarını dört aç, Lamut ordusuyla geldik!” (Hudyakov, 1969: 211). Ayı bütün avcılar tarafından aynı anda vurularak öldürülür. Böylece bu korkunç canavarın olası intikamı bir kişi üzerine yoğunlaşmaz, orada bulunan herkes sorumlu olur (Zelenin, 1929: 41). Ayı öldürüldükten sonra kutunun vücuda sıkışıp *üör* haline gelmemesi için ağzının arasına odun sokulur. Derisi kanı akıtılmadan yüzülür. Kemikleri eklem yerlerinden

ayrılır. Tendonları kopartılmaz (Fedorov, 2011: 115-116). Bütün avcılar, ayının sıcak kanından bir yudum içmeli, bir lokma kalp, karaciğer veya yağ yemeli ve gökyüzüne doğru bakarak üç kez “Uxxx!” diye bağırmalıdır. Ancak o zaman ayının intikamından kurtulmak mümkündür (Seroşevskiy, 1896: 660). Karga taklidi yapılarak güya kabahatli kargalar gibi gösterilmek istenir (Harva, 2015: 349). Efsaneye göre sene içerisinde avlanan yaban hayvanlarından belli bir pay *Uluu Toyon*’un kararıyla kargalar ve kuzgunlar için ayrılmıştır. Belirlenen eşiği geçmeleri halinde *Uluu Toyon* kargaları ve kuzgunları cezalandırmakla yükümlüdür (Popov, 1949: 269-270). Şölen sırasında da pişirilen ayı eti karga gibi ses çıkarılarak tüketilir ve o esnada avcılar kendi dillerinin aksine Rusça veya Tunguzca konuşur (Aleksyev, 1975: 41). Ayının başı yenirken gözleri olduğu gibi bırakılır. Aksi halde kişi bedelini kendi gözleri ile öder (Popov, 1949: 285). Ayının kemikleri, kutunun takip edip avcılarının evini öğrenmemesi için asla eve götürülmez (Zelenin, 1929: 53). Lot-Falck’ın ifade ettiği üzere yeniden doğuş kemiklerden hareketle gerçekleşir; bu dayanak yoksa gerçekleşemez. Geri dönüş biçimi ise bedene uygulanan işleme bağlıdır. Eğer hayvan sakat bırakılmışsa, yeryüzüne sakat olarak dönecektir (1953: 206). Şölenin ardından kemikler özenle toplanarak bu amaç için özel hazırlanmış toprak üstü mezara yerleştirilir. Bu sırada: “Büyükbaba, Ruslar (veya Tunguzlar) seni yediler ama biz kemiklerini bulduk ve topladık” denir (Harva, 2015: 360). Bazı yerlerde sadece ayının karın zarı toprak üstü mezara yerleştirilir. Başı ise kulaklarına küpeler takılarak şu sözlerle taze bir huş ağacına asılır: “İtaatkâr olun, bir kadın gibi alçak gönüllü olun!” (Hudyakov, 1969: 213).

Görsel 5: Av sonrası hayvan kemiklerinin kaldırıldığı toprak üstü mezar (Maak, 1887: 109).

Avcılar, avcı kulübesine geri dönerken de önlemler alır. Ayının

kutunun peşlerine düşmemesi için yol ağzına iki söğüt kütüğünü çapraz şekilde bırakılır (Fedorov, 2011: 116). Muvaffak Duranlı'nın belirttiği gibi ayı avı sanki isteksizce yapılmış gibi sunulur. Avcı ayı derisini eve getirdiğinde ev çığlıklarla dolar. Çocuklar göz yaşı döküp ağlamak ve babalarına bakıp: “Neden bizim sevgili büyükbabamızı öldürdün” demek zorundadır (Duranlı, 2006: 108). Ayı derisinin bir parçası bile kesinlikle ateşe temas ettirilmemelidir. O buna çok sinirlenir. Benzer şekilde ateş yanığı bulunan bir kişinin ayı eti yemesi önerilmez. Yarasının iyileşmesi yıllar sürebilir (Popov, 1949: 285). İonov yaban hayvanları ile ateş arasındaki bu olumsuz ilişkiyi av iyesi ile ateş iyesi arasındaki düşmanlık olarak yorumlamıştır (1916: 19). Avcılıkla ilgili ateş yasağı esasen daha eski bir inancın *Bayanay/Ehekeen* kültü içindeki yeni bir görünümüdür. Nasıl ki kemiklerin defnedilmemesi yeniden doğuşu engelliyorsa, bedenın ateşe temas etmesi de kutun yok olmasına sebep olur. *Oloñxo* metinlerinde *Üöhee Doydu*'nun *ayı*ı bahadırları, *Allaraa Doydu*'nun *abaahı* bahadırlarını tamamen ortadan kaldırmak için bu yönteme başvurur: Öldürülen *abaahı* bahadırları, *ayı*ı bahadırları tarafından yedi gün boyunca ateşte yakılır; küllerinde kalan kemikler ise ince ince öğütölüp denize dökölür (Hudyakov, 1969: 292). Kamlar da tabiatüstü güçlerinin torunlarına geçmesini istemiyorlarsa bedenlerinin yakılmasını istemişlerdir; böylece kutları ateşten geçerek tamamen yok olacaktır (Lewis, 2000: 114).

Saxa Türklerinin yaygın olarak avladıkları bir diğer hayvan yaban geyiğidir. Saxa Türkçesinde yaban geyiği *tañara tabata* “tanrı geyiği” olarak adlandırılır (Sleptsov, 2013: 109). Bu hayvan *Baay Barılaax*'ın bineği kabul edilir (Duranlı, 2018a: 136). Bölgedeki yaban geyiği nüfusunun yok olmaması ve avcılığın sürdürülebilmesi için, yaban geyiğine yönelik her türlü saygısız hareketten kaçınılmalıdır. Riçard K. Maak'ın tercümanından dinlediği *Allaraa Xalıma*'da “Nijnekolimskiy” gerçekleşen olaya göre yaban geyiklerinin *Xalıma* Nehri'nin karşı kıyısına geçişi sırasında avcılar bir yaban geyiğini yakalamış, canlı canlı derisini yüzüp serbest bırakmıştır. O zamandan itibaren yaban geyiklerinin *Xalıma* Nehri'ni geçişleri durmuş, geyik avcılığı bitme noktasına gelmiştir. Bazı yıllarda yaban geyiği sürüsünün *Xalıma* Nehri'nin kıyısına kadar gelip, karşıya geçmeye hazırlandığı, ancak nereden çıktığı belli olmayan derisi yüzölmüş yaban geyiğinin sürünün önünde yürümesiyle tüm geyiklerin geriye doğru kaçtığı söylenmektedir (1887: 110). Avlanan yaban geyiğinin kemik, et ve deri parçalarının ateşe atılması da aynı sonucu doğurduğuna inanılır; yaban

geyiği nüfusu dokuz yıl boyunca ortadan kaybolur (Hudyakov, 1969: 216). Bu sebeple Saxa Türkleri yaban geyiği etini satmaz, yalnızca onun kemiklerine saygı gösteren kişilerle paylaşır (İonov, 1916: 20). Geyik eti tencerede pişirilebilir ama doğrudan ateşe temas ettirilmez (Aleksyev, 1975: 46). Kuzey Saxaları Dolganlar, yaban geyiği veyahut sığın avladıklarında bir dizi kural ve geleneğe bağlı kalarak ona özel defin merasimi düzenlerler. Tıpkı ayıda olduğu gibi hayvanın derisi yüzülürken kanını akıtmamaya özen gösterilir. Derisi yüzüldükten sonra kan sızan yerlere yosunla tampon yapılır. Karkas kemikler kırılmadan parçalanır ve tüm parçalar yüzülen derinin üzerine yerleştirilir. Uzunlar ve baş ilerde daha kolay avlanmaları için yönü avcının evine bakacak şekilde konur. Et tüketildikten sonra kemikler toplanarak *delken* adı verilen toprak üstü mezara kaldırılır (Gurviç, 1948: 75-76). Kimi bölgelerde ise yaban geyiği için defin merasimi düzenlenmez; geyiğin tam yığıldığı yere ince bir melez ağacı dikilerek sivri ucuna geyiğin sakallı çene derisi kurban olarak asılır. Bu melez ağacı *Bayanay Toyon*'un tahtı olarak adlandırılır. *Bayanay*'ın iyi avcılarının kurbanını üç gün içerisinde oradan alacağı düşünülür (Hudyakov, 1969: 216). Bahsedilen uygulama işlev bakımından kemikleri toprak üstü mezara kaldırmakla özdeştir. Ağacın her kış yapraklarını döküp her bahar yeşermesi gibi ölümlerin de ağaç aracılığıyla yeniden hayat bulacağı düşünülür (Koç, 2019: 36).

Görsel 7: Geyik Avı-1

Görsel 8: Geyik Avı-2

Yaban geyiği ile ilgili avcılık yasaklarının bir bölümü de kadınların dikkat ve özen alanına aittir. Kadınlar, yaban geyiği derisine basmaktan ve kemiklerinin üzerinden geçmekten sakınmalıdır (Harva, 2015: 335). Fakat kadınlara yönelik avcılık yasakları âdet döngüsü sona eren kadınlar için geçerli değildir (Zelenin, 1929: 28). İonov'un belirttiği gibi âdet görmeyen

kadın boy için adeta ölü gibidir, *Baay Barulaax* nezdinde temiz sayılır (1916: 20). Hamile kadınlar da çevrede yaban geyikleri dolaşıyorsa evden çıkmamalı, onların bulunduğu yöne bakmamalıdır. Aksi halde yaban geyikleri geri dönmek üzere bölgeden uzaklaşır. Aynı sebeple kadınların âdet döneminde ve gebelik sürecinde eşlerinin avlanması yasaklanmıştır (Priklonskiy, 1891a: 62-63).

Saxa Türkleri etini yemedikleri ancak değerli kürkleri sebebiyle avladıkları yaban hayvanları için de benzer anlam taşıyan ritüeller gerçekleştirir. Avcı bir tilki avladığında, eve girmeden önce kapıyı çalar, kim sorusuna: “*Baay Barulaax* verdi” diye cevap verir. Bu cevabın ne anlama geldiğini bilen ev halkı hemen ocak ateşini yağ vd. süt ürünü ile besler ve kapının önüne börk bırakır. Avcı börkü tilkinin başına geçirir, elbisesinin ucuyla tilkiyi örterek, ocak ateşine göstermeden eve sokar (İonov, 1916: 19). Aleksey E. Kulakovskiy tilkinin gizli saklı eve sokulmasının nedenini eti yenmeyen hayvanların ateş iyesi nezdinde kirli kabul edilmesi olarak açıklar. Bu geleneğin daha eski yıllarda tilkinin boynuna gümüş kadın kolyesi geçirilip, pencereden eve alınması şeklinde uygulandığını belirtir (1979: 90). Fakat kimi kaynaklarda tilkinin kılığı değiştirilerek eve alınmasından sonra ocak ateşinden saklanmadığı görülür. Avcı, eve getirdiği tilkiyi kucağına alarak ocak ateşinin önünde “Ux! Ux! Ux!” diye zıplar (Yastremskiy, 1897: 259-260). Roux’un ifade ettiği üzere insan kılığına sokulan yaban hayvanları “kendi boylarının bir üyesi olmaktan çıkarlar, artık insanlara düşman ya da yabancı değildirler, öldüklerinde insanlar için bir tehlike oluşturmazlar; insan olmuşlardır, boydan kişiler olmuşlardır” (2000: 117). Tilkinin gelecekte de tuzağa yakalanması için burnuna yağ vd. süt ürünü sürülür (Kulakovskiy, 1979: 88-89). Eğer avcı uzun zamandan beri tilki yakalayamamışsa, avladığı tilkinin başını keser, kafatasını çıkarır, beyinini şişle karıştırarak şöyle der: “Dokuz yıl boyunca yakalanmayan seni yakaladım, aklını bozdum, zihnini dağıttım. Bundan sonra bana gelir ol!” (Hudyakov, 1969: 219). Tilkinin derisi üçüncü gün yüzülür. Vücudu samana sarılarak, ateş ile temas etmeyeceği bir yere konur; toprağa gömülür ya da ormanda bir ağaca asılır (Alekseyev, 1975: 44). Şayet tilki ateşte yanarsa tüm kızıl hayvanlar yedi sene boyunca yok olur, kamlar ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar avcılık bitecektir (Hudyakov, 1969: 218). Avcı tilkinin derisini yüzerken *Baay Barulaax*’ı temsilen başına börk geçirir (Kulakovskiy, 1979: 90). Yüzme işlemi ateş ışığının doğrudan ulaşmadığı evin arka kısmında, toprak zemin üzerinde yapılır. Tek bir tüyü bile ateşe

temas ettirilmez (İonov, 1916: 19). Tilkinin burnu ve pençeleri derinin değerini düşürmesi pahasına kesilip çıkarılır (Zelenin, 1929: 56). Tilkinin bedenini kasıtlı olarak sakat bırakmayı amaçlayan bu eylem hayvanın ilerideki olası intikamına karşı bir önlemdir. Diğer yandan ise ileride kolay avlanması için gönlü hoş tutulmaya çalışılır. Derisi sanki evin onur konuğuymuş gibi evin baş köşesine yerleştirilir, bütün gün orada kaldıktan sonra kilere kaldırılır (Harva, 2015: 346).

Görsel 8: Avcı Xañıl Xara

Görsel 9: Tilki avı sonrası

Yalnızca tilki değil vaşak, samur, kutup porsuğu, ermin vd. derisi için avlanan hayvanlar da avlandıktan sonra evde misafir edilmiştir. Gurviç'in Kuzey Saxalarından kaydettiği bilgiye göre avcı bu yaban hayvanlarından birini avladığında eve kapıdan sokmaz, bacadan sarkıtarak içeri alır. Hayvan *keteğeriin oron* "arka sedir" adı verilen, onur konukları için ayrılmış, ocağın karşısındaki bölüme yerleştirilir. Hemen ocak ateşine yiyecek atılır. Avcının annesi ya da başka bir yaşlı kadın misafirle ilgilenir; yüzüne yağ sürer, ağzına birkaç parça iç yağı koyar. Ardından hayvana doğaçlama bir alkışla hitap edilir. Alkışta hayvandan, türdeşlerine evlerine misafirliğe gelmelerini iletmesi istenir; kendisine de onları ziyaret etmeyi ihmal etmemesi öğütlenir. Sonra hayvanın gözleri kapatılır, dişi ise basına tülbent, erkekse basına börk geçirilerek uyuyormuş görümümü verilir. Bu esnada evde sessizlik hakimdir; yüksek sesle konuşulmamalı, metal eşyalar şingirdatılmamalıdır. Üç gün sonra bazen ise daha erken hayvanın derisi yüzülür, vücudu ocak ateşinin çevresinde üç kez dolaştırıldıktan sonra ağacın dalına asılır (1948: 88-89).

Değerlendirme ve Sonuç

Saha (Yakut) Türklerinin inanç sisteminde canlı varoluşunun kaynağı kut kavramı ile açıklanmaktadır. Kut teşekkülü itibariyle *Üöhee Doydu* ile ilişkilidir. Buna bağlı olarak sözlü kültür ürünlerinde ve ritüellerde esas kut ögesini teşkil eden *ıye* kut, kuş suretinde tasvir edilir. Yaşamın başlangıç noktası, *Ürüñ Ayı Toyon* tarafından verilen ve *Ayuhıt* ile *İeyiexsit* ilaheleri aracılığıyla yeryüzüne taşınan *ıye* kutun kalıtım yoluyla aktarılmasıdır. Bu nedenle kut her şeyden önce canlı ile *Üöhee Doydu* arasında kurulan bağın ifadesidir. *Allaraa Doydu* varlıklarının kutu ele geçirmesi halinde bu bağ kopar ve bunun sonucunda meydana gelir. Ölüm sonrasında kut iki farklı yol izler: 1) *Üöhee Doydu*'ya geri döner ve daha sonra yeniden yeryüzüne gelir; 2) Yeryüzünde kalarak *üör* adı verilen kötücül bir ruha dönüşür. Kutun varlığını sürdüreceğine dair inanç defin merasimlerinde icra edilen ritüellerle somutlaşır. Bir yandan kutun *Üöhee Doydu*'ya ulaşabilmesi için gerekli uygulamalar gerçekleştirilirken diğer yandan kutun *üör* olup yaşayanlara zarar vermesinden duyulan korkuyla önlemler alınır. Saha Türklerinin defin merasimlerinde icra edilen ritüeller ile avcılık ritüelleri yapısal olarak karşılaştırıldığında aynı işlevlere sahip olduğu görülür. Avcılık ritüelleri, *Bayanay/Ehekeen* kültü merkezinde gerçekleştirilse de kut inancı *Bayanay/Ehekeen* kültü içerisine yerleşmiştir. Avcılar öncelikle avladıkları yaban hayvanlarının vücut bütünlüğünü korumaya ve onları hakarettten uzak tutmaya çalışır. Bu çerçevede hayvanların kemikleri tahrip edilmez; eklem yerlerinden ayrılarak toprak üstü mezara yerleştirilir. *Xoolcuga* geleneğinde görüldüğü üzere kut ve beden birbirinden bağımsız değildir. Hayvanların kemiklerinin kırılması, tendonlarının kesilmesi vb. uygulamalar onları sakat bırakır ve kutlarının *Üöhee Doydu*'ya ulaşmasını güçleştirir. Bedenlerinin ateşe temas etmesi ise kutun tamamen yok olmasına yol açar. Bu nedenle tabiattaki hayvan popülasyonu yenilenemez avcılık bitme noktasına gelir. *Bayanay/Ehekeen* kültü merkezinde ateş yasağı tekrar yorumlanarak, av iyesi ile ateş iyesi arasında ihtilaf şeklinde kendini gösteren daha üst bir soyutlamaya ulaşır. Tilki vb. gibi değerli kürkleri için avlanan hayvanlar yurda getirildiğinde ateş iyesinden gizlenerek içeri sokulur. Av iyesi *Baay Barulaax*'ın eril bir kimliğe sahip olması kadınlara yönelik avcılık yasaklarını da beraberinde getirir. Kadınların menopoza girene kadar avlanan hayvanların derisine basması ve kemiklerinin üzerinden geçmesi hakaret sayılır. Hayvanların vücut bütünlüğünü koruma ve onları hakarettten uzak tutma amacı taşıyan avcılık yasakları avlanan hayvanların kutlarının *Üöhee Doydu*'ya ulaşmasını ve

tabiattaki hayvan popölasyonunun yenilenmesini sağlar. Dolaylı olarak ise ölüm sonrası kutlarının *Orto Doydu*'da kalarak *üör* haline gelmesine mâni olur. Sonuç olarak araştırmacılar tarafından da ele alınan yeniden doğuş, Saxa inanç sistemindeki kut inancının sadece bir yönünü teşkil eder. Saxa Türklerinin avcılık ritüelleri yeniden doğuş kadar kut inancının diğer bir yönü olan *üör* korkusu da içermektedir. Bu bakımdan avcılık Saxa Türkleri için ekonomik bir faaliyetten daha öte, tabiatla kurulan ontolojik bağın ve kozmik yaşam döngüsünün sürekliliğinin bir göstergesidir.

Kaynaklar

- Alekseyev, N. A. (1975). *Traditsionniye religiozniye verovaniya Yakutov v XIX naçale XX veka*. Novosibirsk: İzdatel'stvo "Nauka" Sibirskoye Otdeleniye.
- Ammosova, V. V. (Ed.) (2010). *Oloñxo uran tıla: oyuulaax tılcıt*. Cokuuskay: Kompaniya "Dani Almas", s. 76.
- Bravina, R. (2013). "Posledniye provodi: Şamanskiye kamlaniya na pohoronah u Yakutov". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 18, 9-20.
- Duranlı, M. (2006). "Saha Türklerinde Ayı Kültü ve Bu Kült Çevresinde Oluşan İnançlar". *Sibirische Studien*, C 1/S. 1, 105-116.
- Duranlı, M. (2008). "Saha Türklerinin Demonolojik Varlıklarından Üör ve Sosyal Yaşamda Üstlendiği Fonksiyonlar". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C I/S. 2, 11-22.
- Duranlı, M. (2018a). "Saha Türklerinin İnanç ve Uygulamalarında Av İyesi Baay Bayanay". *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri* (20-24 Kasım 2017, Ordu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 135-142.
- Duranlı, M. (2018b). "Saha Türklerinde Şaman Mezarları ve Bu Mezarlarla Bağlantılı Anlatılar". *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildirileri* (19-21 Ekim 2018, Kuşadası), 207-212. Aydın: Yeni Fikir Dergisi Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (Çev.: İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergis, G. U. (1974). *Oçerki po Yakutskomu fol'kloru*. Moskva: Nauka.
- Fedorov, A. S. (2011). *Öbüge siere-tuoma*. Cokuuskay: Biçik.
- Gurviç, İ. S. (1948). "Ohotniç'i obiçai i obryadı u naseleniya Olenekskogo rayona". *Sbornik materialov po etnografii Yakutov*, s. 74-94.

- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu*. (Çev.: Ömer Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Hudyakov, İ. A. (1969). *Kratkoye opisaniye Verhoyanskogo okruga*. Leningrad: Nauka.
- İonov, V. M. (1913). "Orel po vozreniyam yakutov". *Sbornik Muzeya po antropologii i etnografii pri İmperatorskoy Akademii nauk*, C I/S. 16, s. 1-28.
- İonov, V. M. (1915). "Medved' po vozzreniyam Yakutov". *Jivaya Starina*, C XXIV/S. 3, 51-58.
- İonov, V. M. (1916). "Duh – hozyain lesa u Yakutov". *Sbornik Muzeya po antropologii i etnografii pri İmperatorskoy Akademii nauk*, C IV, s. 1-43.
- İonov, V. M. (1918). "K voprosu ob izučenii dohristianskih verovaniy Yakutov". *Sbornik Muzeya po antropologii i etnografii imeni imperatora Petra Velikogo pri İmperatorskoy Akademii nauk*, C V/S. 1, s. 155-164.
- Keser, A. (2024). *Saha (Yakut) Sözlü Kültür Ürünlerinde İnanca Dair Tasarımlar (Derleme-İnceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Killi Yılmaz, G. (2017). "Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Örtmece Söz Varlığı". *Türkbilig*, S. 33, 25-56.
- KK-1: Xaňıl Xara, *Üöhe Bülüü "Verhnevilyuyskiy" 1964, İlkokul Mezunu*, Avcı. (Görüşme: 22.02.2021)
- Koç, A. (2019). *Kemik ve Dal: Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kornilov, İ. (1908). "Kak stanoviyatsya şamanami". *İzvestiya Vostočno-Sibirskogo otdela Russkogo geografičeskogo obşçestva*, C XXXIX, s. 82-84.
- Kulakovskiy, A. E. (1979). *Nauçniye trudi*. Yakutsk: Yakutskoe knijnoe izdatel'stvo.
- Lewis, D. C. (2000). *After Atheism: Religion and Ethnicity in Russia and Central Asia*. Surrey: Curzon Press.
- Lindenau, Y.İ. (1983). *Opisaniye narodov Sibiri (Pervaya polovina XVIII veka)*. Magadan: Magadanskoye knijnoye izdatel'stvo.
- Lot-Falck, E. (1953). *Les rites de chasse chez les peuples sibériens*. Paris: Gallimard.

- Maak, R. K. (1887). *Vilyuyskiy okrug Yakutskoy oblasti*. Böl. 3. Sankt-Peterburg: Tipografiya i hromolitografiya A. Tranşelya.
- Nelunov, A. G. (2002). *Somoğ domox saxalı nuuççalı tılcıta*. C II. Novosibirsk: izdatel'stvo SO RAN.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo yazıka*. C I. Leningrad: Akademiya nauk SSSR.
- Pekarskiy, E. K. ve POPOV, N. P. (1928). *Sredi Yakutov: sluçayniye zametki*. İrkutsk: Vlast Truda.
- Pestryakov, İ. Y. (2015). *Min XIX üye kihitebin*. Cokuuskay: Medya Holding Yakutiya.
- Popov, A. A. (1947). "Poluçeniye 'şamanskogo dara' u Vilyuyskih Yakutov". *Trudi İnstituta Etnografii AN SSSR*, C. II, s. 282-293.
- Popov, A. A. (1949). "Materialı po religii Yakutov Vilyuyskogo okruga". *Sbornik Muzeya antropologii i etnografii*, C XI, s. 255-323.
- Priklonskiy, V. A. (1890). "Tri goda v Yakutskoy oblasti". *Jivaya Starina*, S. 2, 24-54.
- Priklonskiy, V. A. (1891a). "Tri goda v Yakutskoy oblasti". *Jivaya Starina*, S. 3, 48-84.
- Priklonskiy, V. A. (1891b). "Tri goda v Yakutskoy oblasti". *Jivaya Starina*, S. 4, 43-66.
- Romanova, E. vd. (1992). "Jiznenniy krug u yakutov". *İlin*, C. 1, s. 64-73.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. (Çev.: Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2000). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev.: Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Seroşevskiy, V. L. (1896). *Yakutı: opit etnografiçeskogo issledovaniya*. C I. Peterburg: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov.
- Sleptsov, P. A. (ed.) (2007). *Saxa tılın bıhaarılaax ulaxan tılcıta*. C IV. Novosibirsk: Nauka.
- Sleptsov, P. A. (Ed.) (2013). *Saxa tılın bıhaarılaax ulaxan tılcıta*, C X. Novosibirsk: Nauka.
- Sleptsov, P. A. (Ed.) (2016). *Saxa tılın bıhaarılaax ulaxan tılcıta*, C XIII. Novosibirsk: Nauka.
- Troşçanskiy, V. F. (1902). *Evolyutsiya çernoy veri (şamanstva) u Yakutov*. Kazan: Tipo-litografiya İmperatorskogo universiteta.

- Vasilyev, V. N. (1909). “İzobrajeniya dolgano-yakutskih duhov, kak atributi şamanstva”. *Jivaya Starina*, C XVIII/S. 2-3, 286.
- Yastremskiy, S. V. (1897). “Ostatki starinnih verovaniy u Yakutov”. *İzvestiya Vostočno-Sibirskogo otdela Russkogo geografičeskogo obşçestva*, C XXVIII, 226-269.
- Zelenin, D. K. (1929). “Tabu slov u narodov vostočnoy Yevropı i severnoy Azii. I. Zapretı na ohote i inih promıslah”. *Sbornik Muzeya po antropologii i etnografii*, C VIII, 1-151.

Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir .
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.
<i>The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.